

Het verzet van De Zwarte Hand

HET VERZET
VAN DE EEN FATAAL
ZWARTE AVONTUUR
HAND

 DAVIDSFONDS
UITGEVERIJ

Kurt Van Camp

Van Camp, Kurt
Het verzet van De Zwarte Hand

© 2019 Davidsfonds / Standaard Uitgeverij nv,
Rijnkaai 100/A11, B-2000 Antwerpen en Kurt Van Camp
Gemaakt onder licentie van Davidsfonds. 'Davidsfonds' is het geregistreerde
merk van Davidsfonds vzw, Quinten Metsysplein 12, 3000 Leuven.

www.standaarduitgeverij.be
info@standaarduitgeverij.be

Vertegenwoordiging in Nederland:
New Book Collective, Amsterdam
www.newbookcollective.com

Eerste druk augustus 2019

Omslagontwerp: Herman Houbrechts
Omslagbeeld: De terugkeer uit Brandenburg na de bevrijding (© A. Herremans)
Opmaak binnenwerk: Ready2Print

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd,
opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige
vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen
of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De portretten van de leden van De Zwarte Hand en de afdrukken van documenten of
pamfletten die in dit werk werden gebruikt, zijn grotendeels ontleend aan het archief
van de auteur. Vaak werden ze ter beschikking gesteld of in bruikleen gegeven door
de familieleden. Foto's van de gevangenen en de kampen werden ontleend aan het
publieke domein. Waar mogelijk werden de bronnen vermeld. Ondanks alle pogingen
om de herkomst van bepaalde foto's te achterhalen is de auteur van deze publicatie daar
niet altijd in geslaagd. Indien rechthebbenden van deze foto's zich in deze publicatie
herkennen, kunnen zij contact opnemen met de uitgever.

ISBN 978 90 02 26830 4
D/2019/0034/252
NUR 686

Inhoud

TEN GELEIDE 9

VOORWOORD 11

INLEIDING 13

HET ONTSTAAN VAN DE ZWARTE HAND 17

- Toenemende collaboratie 17
- Frustratie als bron van verzet 19
- De kiem van De Zwarte Hand 21
- Puurs mee aan boord 23
- Groei van de Tisseltse kern 23
- De stichting 24
- De initiële opdracht 25
- Klein-Engeland 28
- Clement Dielis werpt zich op als leider 29
- Banden met de Rupelstreek 31

VERZETSDADEN 35

- De sluikpers 35
- Van reproductie naar drukwerk 36
- Verspreiding van sluikpers 38
- Verfacties 40
- Geheime radiozenders 43
- Wapenbezit 47
- 21 juli, hoogtijdag voor het verzet 50
- Sabotage 52
- Een aanslag op het spoor? 53
- Hoe zwaar woog De Zwarte Hand? 54

AVONTUUR OF DODELIJK SPEL? 57

- Jeugdige overmoed? 57
- Beginnersfouten 58

Bijna betrappt 60
Een gewaarschuwd man 61

TEGEN DE LAMP 65
Duitse verbeterheid 65
De eerste arrestaties 66
De aanplakkers van Ruisbroek 66
Sprong naar de vrijheid 69
De leiding gevat 73
Gecoördineerde arrestatiegolf 76

DE DUITSE GEVANGENISSEN 85
Breendonk, de prelude 85
Antwerpen, Begijnenstraat 87
De vrouwengevangenis van Vorst 94
Nacht und Nebel 98

WELKOM IN NAZI-DUISSLAND 99
Wuppertal en het proces 99
Naar Sonnenburg 104
De achterblijvers in Wuppertal 108
Esterwegen, kamp van de Moorsoldaten 110
Het doek valt voor de veroordeelden 116
Esterwegen, de zwanenzang 120
Gross-Strehlitz, tocht naar het oosten 123
Schijnproces 125
Stilte voor de storm 127

DE CALVARIE 129
Uitzwermen over gevangenis en kampen 129
Wolfenbüttel 130
De buitencommando's van Gross-Strehlitz 131
Intermezzo in Laband, de ontsnappingen 135
Naderende bevrijding? 138
Het konvooi naar Gross-Rosen 139
Gross-Rosen, het kamp 141
De ontruiming van Gross-Rosen 148
Dora-Mittelbau, de stervende mieren 154
De evacuatie van Laband 160

Buchenwald, <i>Jedem das Seine</i>	162
De dodentrein naar Theresienstadt	167
De evacuatie van Sonnenburg	170
Dachau, moeder aller kampen	172
Sachsenhausen en de dodenmarsen	175
De enkelingen	178
De groep uit Wolfenbüttel	180

DE NAWEEËN 183

Bevrijd, wat nu?	183
Weer thuis	183
Fatale fysieke ondermijning	191
Boodschappers van het slechte nieuws	193
Nieuws over de veroordeelden	195
Eeuwige onzekerheid – de vermisten	199
‘Wie van ons heeft alles verklikt?’	201
Verraad van buitenaf?	203

RECHT EN BESTRAFFING 205

Maten en gewichten	205
Aan Duitse zijde	206
Collaborateurs en Duitsgezinden	210
De jaren erna	212

BESLUIT 219

BIBLIOGRAFIE 221

FOTOVERANTWOORDING 224

TEN GELEIDE

Het verhaal van De Zwarte Hand houdt Klein-Brabant en de Rupelstreek al jaren in de ban. In de eerste plaats omdat de tragische gevolgen van relatief kleine verzetsdaden een zware impact hadden op de lokale leefgemeenschappen. Anderzijds omdat de tragiek nog versterkt werd door de grote verschillen in het lot van de getroffen verzetslieden en hun families.

In de loop der jaren werd het verhaal van De Zwarte Hand al een paar keer verteld. Staf Vivijs kwam als directe betrokkene vrij snel na zijn terugkeer uit de kampen met zijn eerste versie van *Onder Duitse knoet*, een boek waarvan veertig jaar later een tweede, uitgebreide uitgave verscheen. Tjen Mampaey putte uit de belevenissen en getuigenissen van Luc De Geyter om in 1993 *De Zwarte Hand. Het verzet tegen de nazi's in Klein-Brabant en de Rupelstreek* te publiceren. Ook dit werk werd in 2018 in een uitgebreide versie heruitgegeven.

Marc Vandevelde bracht in *De bruggen van Boom* een kort overzicht van de Boomse tak van de verzetsgroep, en Jos Vander Velpen vermeldde De Zwarte Hand in zijn boekje *En wat deed mijn eigen volk. Breendonk, een kroniek*.

De Zwarte Hand wordt ook vermeld in enkele naslagwerken. Zowel Charles Brusselairs als René Lambrechts, die hun persoonlijke ervaringen in de kampen te boek stelden, maken regelmatig melding van medegevangenen die tot de groep van De Zwarte Hand behoorden. Hetzelfde geldt voor Georges Michotte, wiens traject parallel liep met dat van een aantal leden van De Zwarte Hand.

Voor de publicatie van dit werk maakte ik dankbaar gebruik van bovenvermelde bronnen. Omwille van de leesbaarheid wordt in de tekst niet telkens naar deze publicaties verwezen. Daarnaast diepte ik een schat aan informatie op uit officiële archieven en databanken. De aanklachten van het Duitse *Volksgerecht* en *Sondergericht* boden inzage in de aard van de activiteiten van de verzetsgroep, de onderlinge hiërarchische relaties en de ernst van de feiten. Een zeer belangrijke bron bleken de persoonlijke dossiers van de leden, die bewaard worden op de Dienst Archief Oorlogsslachtoffers en een goed beeld gaven van de persoonlijke trajecten van de individuele betrokkenen. Tot slot is het relaas gebaseerd op tal van getuigenissen, die opgetekend werden tijdens interviews die in de loop van de voorbije twintig jaar werden afgenomen. Ook de persoonlijke correspondentie van de gearresteerde leden vormde een vruchtbare bron van informatie.

Voor het eerst vormen al die bronnen samen de basis voor een naslagwerk over

De Zwarte Hand. De bedoeling van deze publicatie is een vollediger beeld te vormen van de achtergronden waartegen het ontstaan en het functioneren van de groep gesitueerd moet worden, wat de individuele leden voor en na hun arrestatie beleefden en wat De Zwarte Hand in haar geheel als verzetsgroep betekende.

VOORWOORD

Dit boek verschijnt exact negenenzeventig jaar na het ontstaan van de kiemen van de verzetsgroep De Zwarte Hand in juni 1940. Als kind van een overlevende ontmoette ik Kurt Van Camp enkele jaren geleden tijdens mijn oorlogsherinneringswerk en heel snel merkte ik zijn begeestering en historische kennis over De Zwarte Hand op. Hij praatte al vele jaren met overlevenden en stond in nauw contact met de nabestaanden. Hij noteerde nauwkeurig elk gesprek en getuigenverslag. Gedurende vele jaren verdiepte hij zich in dit stukje Belgische geschiedenis, sprokkelde alle informatie en documentatie die er bestond bijeen en begon aan zijn levenswerk over onschuldige mensen die voor hun idealen opkwamen en daardoor de stempel van *Nacht und Nebel*-gevangenen kregen, wat gelijk stond aan een doodvonnis. Intussen kent hij elk dossier in detail en lijkt het alsof hij ze alle 111 persoonlijk heeft gekend.

Als nabestaande ligt het thema me na aan het hart en hecht ik, net als de overlevenden, veel belang aan het voortzetten van de herinnering. Het is een genoegen om mensen als Kurt te kennen die de herinnering van de groep levendig houden.

Mijn vader en zijn lotgenoten hebben hun hele leven de gevolgen gedragen. Zijn leed en dat van zijn kameraden heeft mij diep geraakt. Ik ben er echter van overtuigd dat hun lijden niet voor niets is geweest. Hoe groot of hoe klein hun inzet ook geweest is, zij hebben meegeholpen een nietsontziende dictatuur te verslaan en zo een rechtvaardigere en democratischere wereld mee mogelijk gemaakt.

Het is onze plicht om deze grauwe oorlogsepisode niet te vergeten en hun boodschap verder uit te dragen. Het was geen boodschap van haat en wraak, maar van vrede en broederlijkheid.

Slechts een kleine minderheid van de leden had echte verzetsplannen, de meerderheid had alleen illegaal drukwerk verspreid. Allemaal hadden ze idealistische bedoelingen. Allen hebben ze moeten boeten met bijna vier jaar lijden in gevangnissen en kampen. De meeste leden van de verzetsbeweging De Zwarte Hand hebben hun inzet met hun leven betaald en stierven door honger, ziekte, mishandeling en bombardementen in kampen en gevangnissen.

Vele families bleven in het ongewisse. Tot op vandaag zijn er nog steeds vermisten. Een tragedie die zoveel jaren later nog steeds enorm leeft bij alle nabestaanden.

Slechts 39 van hen werden levend bevrijd, enkelen stierven korte tijd later aan de gevolgen van hun gevangenschap. De overlevenden hebben elk op hun manier de oorlog verwerkt. Ze maakten er hun levensdoel van om hun kameraden nooit te vergeten – sommigen in stilte, anderen in de vorm van literatuur, kunst en herinneringseducatie. Nog anderen vonden decennialang troost bij lotgenoten tijdens de bijeenkomsten van de Vriendenkring De Zwarte Hand, die kort na de oorlog werd opgericht. Het samen verwerken en herdenken werkte helend. De band die gesmeed was tijdens hun jarenlange gevangenschap, die gekenmerkt werd door doodsangsten en gruwel, resulteerde in een ijzersterke kameraadschap die bleef bestaan tot het einde van hun leven. Zij brachten ons de begrippen verdraagzaamheid, vrijheid en vrede, maar vooral dankbaarheid als onmisbare levenselementen bij.

Het is nu aan ons, de kinderen van de overlevenden en aan jongere generaties zoals die van Kurt Van Camp om deze taak voort te zetten en hun verhaal te blijven vertellen. Het is al lang geleden, maar toch mogen we niet vergeten wat zich tussen 1940 en 1945 heeft afgespeeld. Oorlog, zinloos geweld. Hopelijk leren we op een dag dat oorlog nooit een oplossing is.

Laten we via dit prachtige naslagwerk stilstaan bij en eer betonen aan deze mensen. Laten we hen niet alleen gedenken en eren met een monument en een herdenkingsplechtigheid, maar ook in ons dagelijks handelen, in onze houding tegenover elkaar en tegenover de samenleving. Pas dan zal herinnering zinvol zijn.

Uit naam van de nabestaanden wil ik Kurt Van Camp bedanken voor zijn gedrevenheid, zijn betrokkenheid bij de vele families en zijn jarenlange grondige studie om de 111 tragedies uit te werken in dit unieke document. Zijn werk draagt ertoe bij dat de De Zwarte Hand-leden niet vergeten zullen worden. Het is een document geworden dat ons doet inzien wat oorlog teweegbrengt, ook vele jaren later nog. Laten we hopen dat wij nooit de ellende van een oorlog hoeven te ondergaan.

Blijf vertellen over deze 111 verzetsleden, zo worden ze niet vergeten. Als eerbetoon aan mijn vader en zijn 110 kameraden voor hun moedige inzet en lijden.

Hilde Vivijns

Dochter van Louis Vivijns, lid van De Zwarte Hand, overleden op 2 mei 2012

Nicht van Staf Vivijns, lid van De Zwarte Hand, overleden op 29 april 2007

Vriendenkring De Zwarte Hand